

TA'LIM JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Ismailova Lola Abdumajid qizi

Annotatsiya. Maqolada ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning pedagogik mazmuni, ularni tanlash mezonlari va dars bosqichlariga mos qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Interfaol metodning o'zi emas, balki uning aniq o'quv maqsadiga xizmat qilishi ta'lim samaradorligini belgilashi asoslanadi. Aqliy hujum, BBB, klaster, FSMU, muammoli vaziyat va kichik guruhlarda ishlash kabi usullarning didaktik vazifalari yoritilib, o'qituvchining tashkilotchilik roli, o'quvchilarning faolligi hamda formatif baholash o'rtasidagi bog'liqlik ochib beriladi. Shuningdek, interfaol darslarda uchraydigan tashkiliy muammolar va ularni kamaytirishga doir amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: interfaol metod, pedagogik texnologiya, ta'lim samaradorligi, o'quvchi faolligi, hamkorlikda o'qish, tanqidiy fikrlash, formatif baholash.

Zamonaviy ta'limning asosiy talabi o'quvchiga tayyor ma'lumotni yetkazish bilangina cheklanmaydi. Dars o'quvchini fikrlashga, savol berishga, dalil keltirishga, o'z fikrini boshqalarning qarashi bilan taqqoslashga va yakunda mustaqil xulosa chiqarishga olib kelishi kerak. Shu nuqtai nazardan, interfaol metodlar o'qitish jarayonini jonlantiradigan tashqi vosita emas, balki o'quv faoliyatini to'g'ri tashkil etishga xizmat qiladigan didaktik mexanizm sifatida qaraladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim mazmuni va sifatiga doir talablar, davlat ta'lim standartlari, shuningdek ta'lim sohasidagi eksperimental va innovatsion faoliyatning huquqiy asoslari belgilangan [1]. Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida esa o'qitish metodikasini takomillashtirish, individuallashtirish tamoyillarini tatbiq etish va ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish ustuvor vazifalar qatorida ko'rsatilgan [2]. Bu talablar darsning faqat mazmunini emas, uni tashkil etish usulini ham yangilash zarurligini ko'rsatadi.

Amaliyotda esa "interfaol dars" tushunchasi ba'zan ko'p metod qo'llangan, guruhlariga bo'lingan yoki rangli topshiriqlar berilgan mashg'ulot sifatida noto'g'ri talqin qilinadi. Aslida metodning ko'pligi ta'lim sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi. Bir darsda uch-to'rtta usulni ketma-ket qo'llash o'quvchini ortiqcha band qilishi, mazmunni ikkinchi o'ringa surib qo'yishi ham mumkin. Shuning uchun asosiy

masala — “qaysi metod zamonaviy?” degan savol emas, balki “qaysi metod aynan shu maqsadga, shu sinfga va shu o‘quv vazifasiga mos?” degan savoldir.

Mazkur maqolaning maqsadi interfaol metodlarning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish, ularni tanlash va dars bosqichlariga moslashtirish bo‘yicha amaliy yondashuvlarni tizimlashtirishdan iborat. Tadqiqotda pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va dars amaliyotini modellashtirish usullaridan foydalanildi.

“Interfaol” atamasi o‘zaro harakat, muloqot va hamkorlikka asoslangan faoliyatni anglatadi. Ta’limda bu yondashuv o‘qituvchi va o‘quvchi, o‘quvchi va o‘quvchi, shuningdek o‘quvchi va o‘quv materiali o‘rtasida mazmunli aloqa yuzaga kelishini ko‘zda tutadi. Ro‘ziyeva, Usmonboyeva va Xoliqova interfaol metodlarning muhim belgisi sifatida ta’lim oluvchining jarayonda faol subyekt bo‘lishini ta’kidlaydi [3]. Tolipov va Usmonboyeva esa pedagogik texnologiyada maqsad, mazmun, metod, vosita va natija o‘rtasidagi uzviylikni alohida ko‘rsatadi [4].

Interfaol metodlardan foydalanilganda o‘qituvchi bilimning yagona manbai bo‘lib qolmaydi. U vazifani aniq qo‘yadi, muhokamani boshqaradi, savollar orqali fikrni chuqurlashtiradi, vaqt va ishtirokni nazorat qiladi, yakunda esa o‘quvchilar chiqargan xulosalarni o‘quv maqsadi bilan bog‘laydi. Shu ma’noda o‘qituvchining roli kamaymaydi; aksincha, oldindan puxta rejalashtirish va vaziyatni boshqarish talabi kuchayadi.

O‘quvchining faolligi ham shunchaki ko‘p gapirish yoki doskaga tez-tez chiqish bilan o‘lchanmaydi. Pedagogik jihatdan qimmatli faollik — bu topshiriqni anglash, dalil izlash, oldingi bilimni yangi vaziyatga ko‘chira olish, xatoni ko‘rish va uni tuzatish, sherigining fikrini tinglash hamda o‘z qarashini asoslab berishdir. Demak, interfaol metodning samarasi tashqi harakatdan ko‘ra ko‘proq ichki fikrlash jarayonida namoyon bo‘ladi.

Faol o‘qitish bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda ham o‘quvchining mazmunli ishtiroki, muammoni yechishga jalb qilinishi va fikr-mulohaza olishi o‘zlashtirishni kuchaytirishi qayd etiladi. Masalan, M. Prince faol o‘qitishga oid tadqiqotlarni tahlil qilib, talabaning o‘quv jarayonidagi bevosita ishtiroki ko‘plab holatlarda ijobiy natijalar berishini ko‘rsatgan [5]. Biroq bunday natija metodning nomi bilan emas, vazifaning sifati va muhokamaning qanday boshqarilgani bilan bog‘liq.

Darsga metod tanlashda birinchi mezon — kutilayotgan natija. Agar maqsad yangi tushunchani eslab qolish bo‘lsa, qisqa savol-javob yoki tayanch sxema yetarli bo‘lishi mumkin. Agar o‘quvchi sabab va oqibatni tushuntirishi kerak bo‘lsa, muammoli savol, konseptual xarita yoki FSMU kabi asoslashga yo‘naltirilgan usul ko‘proq samara

beradi. Agar maqsad hamkorlikda yechim ishlab chiqish bo'lsa, kichik guruh bilan ishlash, keys yoki loyiha elementi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ikkinchi mezon — o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi va yosh xususiyati. Murakkab munozara o'tkazishdan oldin o'quvchida mavzuga doir minimal bilim zaxirasi bo'lishi zarur. Aks holda bahs mazmunli fikr almashishdan ko'ra taxminga aylanib qoladi. Boshlang'ich yoki mavzuga endigina kirayotgan guruhda topshiriq sodda, aniq va qisqa bo'lishi; yuqori tayyorgarlikdagi o'quvchilarda esa tahlil va baholashga yo'naltirilgan ochiq savollar ko'paytirilishi lozim.

Uchinchi mezon — vaqt va sinf sharoiti. Interfaol metodlar ko'pincha tashkiliy vaqt talab qiladi. Guruhlarni tuzish, topshiriqni tushuntirish, natijani taqdim etish va yakuniy xulosaga kelish uchun aniq vaqt chegarasi bo'lmasa, darsning asosiy maqsadi bajarilmay qolishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchi metodni tanlashdan oldin "bu usul uchun qancha vaqt sarflanadi va u shu vaqtga arziydimi?" degan savolni ham qo'yishi kerak.

To'rtinchi mezon — baholash imkoniyati. O'qituvchi interfaol topshiriqdan keyin nimani kuzatishini oldindan belgilashi muhim: to'g'ri javobni, dalilning sifatini, guruhdagi hamkorlikni, yangi atamalardan foydalanishni yoki mustaqil xulosani. Kuzatuv mezoni bo'lmasa, faoliyat qiziqarli o'tishi mumkin, ammo uning o'quv natijasiga ta'sirini aniqlash qiyinlashadi.

1-jadval. Interfaol metodlarni dars bosqichlariga mos qo'llash namunasi

Metod	Asosiy didaktik vazifa	Qo'llash bosqichi	Kutiladigan natija
Aqliy hujum	Mavjud bilim va dastlabki g'oyalarni faollashtirish	Kirish / muammo qo'yish	O'quvchi mavzu bo'yicha oldingi bilimni ishga soladi, turli taxminlar paydo bo'ladi.
BBB (Bilaman – Bilmoqchima n – Bildim)	Oldingi bilimni aniqlash va o'zlashtirishni kuzatish	Kirish va yakun	O'quvchi o'z bilimidagi bo'shliqni anglaydi va dars yakunida o'zgarishni ko'ra oladi.
Klaster	Tushunchalar o'rtasidagi	Mustahkamlash	Mavzu qismlari tizimlashtiriladi,

	bogʻlanishni koʻrsatish		asosiy va ikkilamchi tushunchalar ajratiladi.
FSMU	Fikrni dalil va misol bilan asoslash	Tahlil / muhokama	Oʻquvchi fikr, sabab, misol va umumlashtirishni mantiqiy ketma-ketlikda ifodalaydi.
Muammoli vaziyat / keys	Bilimni yangi vaziyatga qoʻllash	Asosiy qism	Qaror qabul qilish, tahlil, taqqoslash va yechimni asoslash koʻnikmasi rivojlanadi.
Kichik guruhlarda ishlash	Hamkorlikda natija yaratish	Asosiy qism / mustahkamlash	Vazifalarni taqsimlash, tinglash, kelishish va umumiy xulosaga kelish tajribasi shakllanadi.

Interfaol darsni samarali tashkil etish uchun mashgʻulotni uchta yirik bosqichda rejalashtirish qulay: faollashtirish, mazmunni oʻzlashtirish va refleksiya. Faollashtirish bosqichida oʻqituvchi oʻquvchining mavjud bilimini yuzaga chiqaradi, mavzuga ehtiyoj va qiziqish hosil qiladi. Bu yerda uzun tushuntirishdan koʻra qisqa muammoli savol, rasm, vaziyat, aqliy hujum yoki BBB jadvalining dastlabki ustunlari samaraliroq boʻlishi mumkin.

Mazmunni oʻzlashtirish bosqichida oʻquvchiga shunchaki “guruhda ishlang” deyilmaydi. Guruh topshirigʻi aniq mahsulot bilan yakunlanishi kerak: jadval, sabablar roʻyxati, muammoning yechimi, dalillar tizimi, taqqoslash xulosasi yoki qisqa taqdimot. Topshiriqda javobning hajmi, foydalaniladigan manba, vaqt va taqdim etish shakli ochiq koʻrsatilsa, tashkiliy tartibsizlik kamayadi. Guruh ichidagi rollar — masalan, kotib, taqdimotchi, vaqt nazoratchisi — vazifaga qarab taqsimlanishi ham mumkin, lekin bu rollar darsning maqsadiga xizmat qilishi shart.

Refleksiya bosqichi esa koʻpincha eʼtibordan chetda qoladi. Aslida aynan shu bosqichda oʻquvchi “bugun nimani bildim?”, “qaysi fikrim oʻzgardi?”, “qayerda xato qildim?”, “keyingi safar nimaga eʼtibor beraman?” kabi savollar orqali oʻz oʻrganish

jarayonini anglaydi. Qisqa chiqish bileti, bir daqiqalik yozuv, BBB jadvalining uchinchi ustuni yoki mezon asosidagi o'zini baholash bunga xizmat qiladi.

Darsdagi interfaollikni oshirishda savolning sifati juda katta ahamiyatga ega. "Tushundingizmi?" yoki "hammasi aniqmi?" kabi savollar o'quvchining tushunganini tekshirmaydi. Ularning o'rniga "nega?", "qaysi dalil bu fikrni tasdiqlaydi?", "boshqa yechim bo'lishi mumkinmi?", "ikki tushuncha o'rtasidagi farq nimada?" kabi savollar fikrlashni ko'rinadigan qiladi. O'qituvchi ana shu javoblar asosida keyingi qadamni belgilaydi.

Interfaol metodlarning samarasi baholash bilan bog'lanmasa, ularning ta'siri to'liq namoyon bo'lmaydi. Formativ baholashning vazifasi dars davomida o'quvchining qayerda turganini aniqlash va keyingi qadamni ko'rsatishdir. Bunda har bir faoliyatga raqamli baho qo'yish shart emas. Ba'zan "dalilingiz aniq, lekin misol mavzuga to'liq mos emas" yoki "xulosani sabab bilan bog'lang" kabi qisqa fikr-mulohaza o'quvchi uchun bahodan ko'ra foydaliroq bo'ladi.

Kichik guruhdagi ishni baholashda faqat yakuniy plakat yoki taqdimotga qarash yetarli emas. O'qituvchi jarayonni kuzatib, kim qanday hissa qo'shayotganini, fikrlar qanday muhokama qilinayotganini, dalillar qay darajada asoslanayotganini ko'rishi kerak. Aks holda faol o'quvchi butun vazifani bajarib, sustroq o'quvchi natijadan "foydalanib" qolishi mumkin. Shu sababli guruh bahosi bilan birga qisqa individual topshiriq berish ham maqsadga muvofiq.

Formativ baholash o'qituvchiga ham axborot beradi. Masalan, sinfning katta qismi bir xil xatoga yo'l qo'ysa, muammo o'quvchida emas, tushuntirish usuli yoki topshiriq tuzilishida bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatda dars rejasini moslashtirish pedagogik moslashuvchanlikning muhim belgisi hisoblanadi.

Interfaol metodlar bilan ishlashda uchraydigan birinchi muammo — vaqtning noto'g'ri taqsimlanishi. O'qituvchi topshiriqni uzoq tushuntirsa yoki barcha guruhlarining bir xil mazmundagi taqdimotini to'liq eshitsa, yakuniy xulosa uchun vaqt qolmaydi. Buning oldini olish uchun topshiriq yozma va qisqa shaklda berilishi, guruhlariga turlicha kichik vazifalar taqsimlanishi, taqdimotga aniq vaqt chegarasi qo'yilishi mumkin.

Ikkinchi muammo — faollikning bir necha o'quvchi qo'lida qolib ketishi. Guruhda kuchli o'quvchi tezda yetakchilikni qo'lga oladi, boshqalar esa kuzatuvchiga aylanadi. Buni kamaytirish uchun vazifa ichida har bir a'zoga alohida kichik mas'uliyat berish, javob beruvchini o'qituvchi tasodifiy tanlashi yoki yakunda har bir o'quvchiga bir xil individual savol berishi mumkin.

Uchinchi muammo — metodning mazmunga mos kelmasligi. Masalan, oddiy fakti aniqlash uchun murakkab munozara tashkil etish darsni sun'iy cho'zadi; aksincha, bahsli va ko'p yechimli vaziyatni faqat ma'ruza orqali tushuntirish o'quvchi fikrini cheklaydi. Demak, metod o'quv materialining tabiatiga mos bo'lishi kerak.

To'rtinchi muammo — shovqinni faollik deb qabul qilish. Hamkorlikdagi darsda ovoz bo'lishi tabiiy, biroq har qanday shovqin o'quv faoliyatini anglatmaydi. Sinfda ishlash qoidalari avvaldan kelishib olinishi, ovoz darajasi, vaqt, materialdan foydalanish va taqdimot tartibi aniq bo'lishi kerak. O'quvchilar tartibni metodning o'zidan alohida emas, uning bir qismi sifatida qabul qilganda jarayon ancha boshqariladigan bo'ladi.

Beshinchi muammo — metodni shakl uchun qo'llash. Ba'zan dars ishlanmasida "klaster", "aqliy hujum", "FSMU" kabi nomlar bor, lekin topshiriqlar bu metodlarning didaktik mohiyatiga mos kelmaydi. Shuning uchun o'qituvchi avvalo metod nomini emas, o'quvchining bajaradigan aqliy harakatini rejalashtirishi lozim: eslaydimi, taqqoslaydimi, izohlaydimi, dalillaydimi, tahlil qiladimi yoki yangi yechim yaratadimi?

O'qituvchi uchun amaliy tavsiyalar

1. Har bir dars uchun 1–2 ta asosiy o'quv natijasini aniq belgilang va metodni shu natijaga qarab tanlang.
2. Bir darsda metodlar sonini ko'paytirishga intilmang. Bitta puxta tashkil etilgan usul bir nechta yuzaki faoliyatdan samaraliroq bo'lishi mumkin.
3. Topshiriqni o'quvchiga berishdan oldin o'zingiz uchta savolga javob bering: nima bajariladi, qancha vaqtda bajariladi, natija qanday ko'rinishda taqdim etiladi.
4. Guruh ishida individual javobgarlikni saqlang. Yakunda har bir o'quvchining mavzuni qay darajada tushunganini qisqa savol yoki yozma vazifa orqali tekshiring.
5. Taqdimotdan so'ng o'qituvchi yakuniy ilmiy yoki fan nuqtai nazaridan to'g'ri xulosani albatta shakllantirsin. O'quvchilar fikri qimmatli, lekin xatoli xulosa tuzatilmadan qolmasligi kerak.
6. Fikr-mulohazani umumiy maqrov bilan cheklamang. "Yaxshi" deyish o'rniga aynan nima yaxshi bo'lganini va keyingi yaxshilash nuqtasini ayting.
7. Metodning samaradorligini darsdan keyin qisqa tahlil qiling: qaysi o'quvchilar faol bo'ldi, kim chetda qoldi, qaysi savol ishladi, qayerda vaqt yo'qotildi. Keyingi dars rejasi shu kuzatuv asosida tuzatilsin.

Interfaol metodlar ta'lim sifatini oshirishning tayyor "retsepti" emas. Ular o'quv maqsadi, mazmun, o'quvchilarning tayyorgarligi va baholash mezonlari bilan

uyg'unlashgandagina pedagogik qiymat kasb etadi. Metodning asosiy vazifasi o'quvchini faol harakatga keltirish emas, balki uni mazmunli fikrlashga olib kirishdir.

Samarali interfaol darsda o'qituvchi vazifani to'g'ri qo'yadi, o'quvchi esa tayyor javobni qabul qiluvchi emas, bilimni izlovchi va asoslovchi ishtirokchiga aylanadi. Guruhdagi hamkorlik, muammoli vaziyat, savol-javob, tahlil va refleksiya bir-birini to'ldirganda o'quvchida nafaqat fan bo'yicha bilim, balki muloqot, tanqidiy fikrlash, o'zini baholash va mas'uliyat kabi muhim kompetensiyalar ham shakllanadi.

Shu bois interfaol metodlardan foydalanishda "qiziqarli dars" yaratishdan ko'ra "aniq o'quv natijasiga olib boradigan dars"ni tashkil etish ustuvor bo'lishi lozim. O'qituvchining metodik mahorati aynan shunda — mavjud usullarni vaziyatga mos tanlash, soddalashtirish yoki birlashtirish, jarayonni kuzatish va olingan natijaga qarab keyingi pedagogik qarorni qabul qilishda namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr (amaldagi tahrir). Lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida". Lex.uz.
3. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. Metodik qo'llanma. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013. – 116 b.
4. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
5. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research // Journal of Engineering Education. – 2004. – Vol. 93, No. 3. – P. 223–231.
6. Bonwell C.C., Eison J.A. Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. – Washington, DC: ASHE-ERIC Higher Education Report, 1991.
7. Panina T.S., Vavilova L.N. Sovremennye sposoby aktivizatsii obucheniya. – Moskva: Akademiya, 2008.
8. Bakirov O. Interfaol metodlar orqali zamonaviy darslarni tashkil etishning o'ziga xos tendensiyalari // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. – 2026. – 4(2).

